

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Gerold **L**ászló

Labdát kergető irodalom

Esterházy Péter: *Utazás a tizenhatos mélyére*. Magvető, Budapest, 2006
- Darvasi László: *A titokzatos világválogatott*. Magvető, Budapest, 2006

Két könyv jelent meg a foci-világbajnokság kezdetét egy nappal megelőző 77. Ünnepi Könyvhéten. Két magyar író-focista (focista-író?) könyve. Esterházy Péteré („előbb voltam futballista, mint író”) és Darvasi Lászlóé. Mindkét kötet (már ismert vagy új) tárcák együttese, fejezetekbe rendezett (EP csak számozza, DL címmel látja el ezeket) megannyi epizód, melyeket az alaptéma, egy közösség közös emlékezeteként a futball fog egybe. És természetesen a két író egyénisége megjellegzetes prózai beszédmódja, ahogy a fociról, illetve a foci kapcsán mindenféléről írnak, mivel a futballal bármi kapcsolatba hozható, és kapcsolatban is van. A foci olyan világmetafora, mint a színház, az elmeegógyintézet vagy a börtön. (DL: „...a labdához kapcsolható igék meghaladják az Istennel, a Nővel vagy a Gyermekekkel társítható cselekményt kifejező szavak mennyiségét”.)

Kivált most, amikor világbajnokság dül.

Mindkét könyv a fociról szól, de más-más nézőpontból, amint erre a kötetcímek is utalnak. EP belülről, a büntetőnek nevezett tizenhatos mélyéről ír a fociról, ahogy egy „ö. f.” (öregedő futballista) visszatér, mint egy hazalátogató utazó, oda, ahol sok évet töltött, és számos élményben volt része, a tizenhatosba, annak mélyére (jut eszembe: nyelvünkben mélye a pokolnak van, de a focista számára a tizenhatos mélyén ott az a bizonyos kapu is, amelyen át gól esetében az egekbe lehet jutni!). Ilyenformán könyvének címe kétségtelenül kifejező, pontos, mint egy félpályán átívelő szöktetés, ahogy azt egykor Puskás Ócsi vagy Bozsik Cucu alkotta. EP-vel szemben DL, aki ugyancsak

valamilyen szinten (amiről tudok, az konkrétan az íróválogatott; épp egy este láttam a tévében riportot a magyar írók válogatottjának berlini fellépéséről) még gyakorló focista, szemlélőként, krónikásként mesél a futballról, pontosabban arról a virtuális világválogatotról, melyben akár a világ minden játékosának és válogatottjának helye lenne, ha a szerző tudna vagy kitalálna róluk egy érdekes, tárcába illő sztorit. Olyant, amely egyszerre szól(na) a fociról s valamilyen emberi állapotról (mellőzöttség, azonosulás, öregedés, alatomosság, szorgalom stb.). S ebben, bár írásaik tárgyát más-más nézőpontról szemlélik, a magyar irodalom két új focikönyve úgy hasonlít egymásra, mint két futball-labda.

Hasonlóságuknak egyéb bizonyítékai is vannak: EP is, DL is kiscocista-ként ír szerelme azon tárgyról, mely a legtöbb férfiember számára a nők és a katonaság mellett egy életre szóló élményt s ilyképpen örök, kimeríthetetlen sztorizást jelent. EP, akit, mint sokunkat, először az apja vitt meccsre, szinte kérkedik is azzal, hogy „[n]egyedosztályú futballista” volt, mert ez a besorolás nem azt jelenti, hogy aki negyedosztályú, az „egy elfuserált első osztályú”, netán „egy tehetségtelen másodosztályú vagy egy fegyelmetlen, frusztrált harmadosztályú”, mint vélni lehetne, hanem a saját szintjén a lehető legjobb – Kohn, te dicsekszel?! –, „egy jó játékos a negyedosztályban”, ami nem semmi, csak éppen annyi, amennyi – kiscocista, aki többet tud a fociról, mint amennyit focistaként megvalósít(ott), például ismeri, éppúgy, mint a nagyok, „a játék lelkét”. DL önmagát „ismeretlen közép-európai játékos”-nak nevezi (a könyv írásakor már „öregedő csatár”), ami teljes egészében megfelel az EP szerinti kiscocistának, kivált, ha a mostani világbajnokság alapján ítélünk, ahol a közép-európai labdarúgás igencsak alulreprezentált mind részvétel, mind teljesítmény tekintetében.

Az, hogy valaki, jóllehet megtanulta a „klasszikus megoldásokat” („egyszerű elhúzás belső csüddel”; „kettős testcsel”; „átlépős csel”; „kötény”; „esernyő” stb.), s biztosan kiválóan tud „dekázni” is), magát negyedosztályúnak vagy a futballisták társadalmában ismeretlennek tudja, még semmiképpen sem lehet akadálya annak, hogy remek futballtörténeteket írjon kiscocistokról éppen úgy, mint a legnagyobb sztárokról vagy olyan világeseményről, mint amilyen az 54-es svájci VB döntője volt, vagy fürkésző érdeklődéssel keresse a választ – abban a jogos meggyőződésben, hogy a pályán minden megtörténhet, ami az életben megtörténik – a játék s ezen belül a labdarúgás lényegére, ahogy DL könyvének egyik fejezetcíme mondja, a „játék értelmé”-re.

A játék célja, olvashatjuk mindkét focikönyvben – a győzelem. Aki játszik, az győzni akar. Azért játszik. Sikerre éhes. (DL: „Az ember azért sportol, hogy győzzön”.) EP írja: „Aki focizott vagy aki valódi drukker (a kettő épp úgy nincs egymás nélkül, ahogy színház sincs közönség nélkül, GL), az tudja, a futball a győzteseké. Idegen a játék szellemétől például azt mondani, hogy inkább játsszunk jól, szépen, és veszítsünk, mint rossz játékkal nyer-

jünk. Nem. Nyerni kell.” Az viszont, aki „nem akar nyerni, az nem tiszteli a játékot”. A sokak által komolytalannak vélt játékot tehát, ami esetünkben a futball, akkor is komolyan kell venni, ha helyesen csak játéknak fogjuk fel, semmi másnak. Mert a játékként űzött vagy nézett futball – küzdelem. Jól tudja ezt az, aki – bár csak negyedosztályú játékos volt – mindig játékos maradt, mert mindig belül van, ahogy írja, „ott bent a téglalapon belül, nem úgy romantikusan, hogy azt képzelném (mint mindannyian gyerekkorunkban), egy vagyok a játékosok közül, nem álmodozom, hogy én vagyok Puskás (Sztójcskov, Cruyff, Beckenbauer), rögzítem csupán a helyem a világban: ott benn. A játékot játékból látom (vagy nem látom)”. S aki belül van, az nem lehet passzív, érdektelen, közömbös. Ha már nem játszik, mert „ö. f.”, akkor is belül van, nem nézőként, a néző sosincs belül a játékon, hanem szurkolóként, aki számára a futball ugyanaz, mint amikor játékos volt: létkérdés. A néző élvezi a játékot, a szurkoló átéli. A néző válogathat, hogy akar nézni fitymálva, mellékesen, elegánsan, nagylelkűen, a szurkoló azonban csak az lehet, aki számára élet-halál az, ami a pályán történik. Aki akkor is tagja a csapatnak, ha nincs a pályán, mert tudatában van annak, hogy „[e]gy csapat mindig csapat, nemcsak kilencven percig (plusz rájátszás)”.

S közös a két kötetben az is, hogy mindkét író a focit alkotó tevékenységnek tekinti. Erre EP Hidegkúti, Albertflóri és Vargazoli játékát említi. DL pedig azt, amikor „[l]efutsz az alapvonalig, majd egy becsületes beadást alkotsz”, melyben, bár „nem nagy ügy, no de mégis, ebben a beadásban mennyi személyes megrendülés, bánat és reménytelenség munkál”. Mindez „[i]gen tanulságos egy íróember számára”, állapítja meg EP.

Hogy olykor az író urak (is) eltúlozzák a foci jelentőségét? Nem vitás. Ezt EP is vallja, amikor a tetszetős párhuzamot, amely szerint „ahol Thomas Mann, ott Németország, ahol Puskás, ott Magyarország” (Puskás a Nagy Narratíva!), ekképpen teszi helyre – „hát ez marhaság”. Az. De a nemzet(ek)nek kell az efféle „marhaság”, ami által sok minden más levezethető, nemzetkarakterológiailag megmagyarázható, ne mondjam, megideologizálható. „A magyarhoz úgy hozzátartozik a vereség, mint kutya a bolha”, írja EP. Hogy mi kapcsán jut erre a sommás hasonlatra, nem nehéz kitalálnia annak, aki valamit is tud a magyar futball történetéről, s olyan nincs, aki ne tudna, ne tudná például azt, hogy mi történt 1954-ben a svájci világbajnokság döntőjében. S bár EP megpróbálja kivonni magát az össznemzeti önsajnálattól, megjegyezvén, „hogy arra a berni döntőre sokkal nagyobb súlyok lettek aggatva, mint egy szokásos focimeccsre. Rá lett pakolva ez az egész történelmi szar”, amit a magyarság évszázadokon át evett és eszik, ő sem az 53-as világraszóló londoni 6:3-at emlegeti, hanem a berni 2:3-at. DL is.

Mindketten kapva kapnak azon a riporterri elszóláson, ami a berni meccset közvetítő Herbert Zimmermannhoz fűződik, aki, amikor a német csapat jobbszélője berúgta a harmadik, később kiderült, győztes, a németeknek világbajnoki címét jelentő gólt, öröm okozta zavarában így kiáltott fel: „Éljen!

Éljen! Rahn belötte a harmadik gólt, tehát 3:2 a magyarok javára!” – és a riporter bakiból futballt messze meghaladó, a magyarság sorsát évtizedeken át (másként) formáló víziót konstruálnak.

Ebben a vizionálásban alkotja meg DL a maga sajátos világválogatottját, melyben az egyes posztokat a szerző számára kedves, fontos, elsősorban élvezetet jelentő fogalmak töltik be, a NŐ, a LEVES, a SZERETET, a ZENE, a TAVASZI FÖLD, a BOR, a MONDAT, a KÁVÉ, a FÉR-FIBARÁTSÁG, a GYERMEK, az ÁLOM töltik, s a cserepadon, játékra várva is hasonlóan fontos fogalmak ülnek (ISTEN, SZERELMESKEDÉS, SZABADSÁG, ALKONYAT, NEVETÉS, SÍRÁS). Kétségtelen, félelmetes, nevére (világválogatott) méltó együttes, melynek minden tagja csodálatot vált(hat) ki, ami nem jelenti egyúttal azt, hogy a remek ötlet mindegyik csapattag esetében íróilag is kiválóan funkcionál. Legalábbis nem azon a szinten „játszik”, mint a SZERETET vagy az ÁLOM. Az előbbit a „védelem tengelyében, a klasszikus középhátvéd posztján” játszatja, Csapatkapitány, aki a védelem „[u]tolsó játékosaként az utóbbi években gyakorta került kiszolgáltatott helyzetbe. Az éppen elköszönt múlt században sűrűn kiállították, fontos mérkőzésekről el is tiltották. Morogtak a nézők, baj lesz, jaj, jaj, nem a Szeretet söpröget. Próbálkoztam más játékosokkal, de képtelenség volt őt pótolni. Ütemérzéke, ahogyan keresztet, s ahogy néha előre tör, és maga fejezi be a támadást, utánozhatatlan. Sajnos, néha iskolás cselekek dől be. Egy-egy vereséget a szívére vesz, ilyenkor beviszem az öltöző fürdőjébe, s a zuhanyrózsák alatt megpróbálok belé erőt önteni. Szeret edzeni”. Az ÁLOM a balszáron tölti be a támadó szerepét. Őt a szerző legjobb barátja kérésére tette a csapatba, jóllehet tudta, hogy „gyakorta rémesen tud viselkedni, az ember nézi a játékát, és rettegni kezd, hogy valaki így is tud játszani, ilyen aljasul, gonoszul, mégis eredményesen. Máskor teljesen érthetetlen a játéka. Viszont csodálatos megoldásokra képes. Van egy olyan csele, amit Költészetnek neveznek. Az Álom elindul a felpályáról, hopp, egy rím hopp, egy metafora, egy hasonlattal átjátssza a liberót, egy ígéretes képzavarral elfekteti a kapust, fölneéz, vigyorog és... mellégurít”. Ehhez a két részhez hasonló írói remeklés az Állatok a labdarúgásban című tárca, mely miután az állatvilág és a futball sajátos szimbiózisát vázolja, úgy is, mint a csapatok állatjelképeit, szöcskék, kecskék, szarkák, fecskék, zebrák stb. lesznek totemállatok, s úgy is, mint egyes játékosok neve mellé rendelt eposzi állandó jelzők (Grosics a Fekete Párduc, Kocsis a Zsiráf stb.), ekképpen zárja példái sorát: „Az ember soha el nem évülő hálával tartozik az állatvilágnak a labdarúgás tekintetében. A labdát ugyanis a galacsintúró bogár találta föl. A földből gyúrta, mint Isten az emberi testet. És aztán gurigatni kezdte”.

Hogy a világválogatott sem hibátlan, mondhatnám verhetetlen, annak egyszerű a magyarázata: nem minden tagjára illik az írói szerelés, van, akin szűk, van, akin lötyög, de ez inkább a szabó és az edző bűne, s nem a játékosé. Hogy azonban az író úr nemcsak a „világválogatottal” törődik, hanem kellő

gondja van a kicsikre is, azt remek sztorizásai, foci-egypercesei igazolják. Az, amelyikben a pályára soha nem lépő örök cserejátékosban az életformává, filozófiává vált mellőzöttség jelképét látja, aki, ha történetesen a búcsúmeccsén a nyolcvanadik perc táján (nem előbb!) végre becserélnének, akkor ő utasítja ezt el, inkább a padon marad, mert „belehalna”, ha játszania kellene! S talán az is megfordul a fejében, hogy akkor nem mesélhetné el majd a kisfiának, tudod, „az apád egyszer majdnem játszott”. Ilyen az önfeladást jelentő teljes azonosulást jelentő szurkoló esete, aki büszkén kijelenti: „én vagyok a spanyolok”. Vagy az öregedés metaforájának esete, melyben a fiatalok közé keveredett játékos az első sprint után úgy érzi, „szakad a levegő fonala”, légszomj gyötri, majd egy jobb oldali meglődülésben, mindössze három lépés után kiesik, és elgurul a szíve. „Ezt keresi, bácsi?” – kérdezik a kisdíákok, akik előtt „ott verdes”, mint „véres kismadár, pamacs, haldokló mókus” a szebb napokat megélt játékos szíve. De ilyen az önfeláldozás két változata is. Az, amelyik szerint megtanul énekelni, aki nem tud, nehogy ismét lecserelje az edző még a meccs előtt, mert bántóan hamisan énekel a nemzeti himnuszt. S az a jamaicai anyuka, aki meccs előtti éjszaka lefeküdt az ellenfél minden játékosával, hogy másnapra harcképtelenek legyenek, ám elszámította magát – a szerelem erőt adott a fiúknak, és győztek. Külön tárcányi terjedelmű a passzról szóló példabeszéd, amelyben az apa a futball alapmegoldásaként, az összejáték feltételeként ismert passzról tapasztalaton alapuló életbölcsességként példálózik: „Kisfiam, néha majd úgy passzolnak neked, hogy az nem passz lesz, hanem átvágás, alattomos szívatás, mert egy kicsit mindig eléd vagy mögéd érkezik a labda, mintha éppenséggel te lennél a hibás abban, hogy a csokiszetleből képtelenség gyulai kolbászt kihozni. Vagy úgy passzolnak, kisfiam, hogy három méterről, és tiszta erővel. Fejbe rúgnak, kisfiam, és azt mondják, ez volt a passz, ember, miért nem vetted le?”

Ez lenne hát a játék értelme?

Ez is. De az is, amire egy irányító középpályás jött rá, s ezt felírta egy piros lapra, amit „a szíve fölé, a meze alá” erősített egy gombostűvel, de ami játék közben elveszett, s a játékos „soha nem találta meg, pedig kereste mindenütt, pályán, öltözőben [...], a képzeletben, a realitásban, templomban, temetőben, szülőotthonban, mindenütt”. Csak a gombostű feje maradt meg neki, „ami a szívébe volt szúrva”. Ezt „[m]egpróbálta kihúzni. Nem ment”. Nem mehetett, mert bár a játék értelmét mindenki másban véli, ami nem is minősül mindig játéknak, de csak annak jelent(het) valamit, akinek az a gombostű a szívébe szúródott.

Ezekben a részletekben, melyek mindkét könyvben a futballról (is) szólnak, de melyek többnyire jó irodalom is, találkozunk a futball és az irodalom. S ezek alapján valóban joggal mondható, hogy a magyar foci-irodalom jobb, színvonalasabb, mint a magyar foci.